

TÜRKİYE-AZERBAYCAN

EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ ÇALIŞTAYI

22-23 ŞUBAT 2021/ İĞDIR

**Medeniyetin Beşiğinden Aydınlık
Yarınlara...**

**TÜRKİYE-AZERBAYCAN
EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ ÇALIŞTAYI**

22-23 ŞUBAT

IĞDIR

ONURSAL BAŞKAN

Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Ramazan YANIK

Dr. Öğr. Üyesi Turhan MOÇ

Dr. Öğr. Üyesi Süleyman TEMİZ

Öğr. Gör. Dr. Nilgün DEMİREL

Öğr. Gör. Nilgün ÇAYALAN

Öğr. Gör. Uğur PARLAK

Öğr. Gör. Çağrı AKGÜN

Öğr. Gör. Çetin İZGİ

Editör

Dr. Öğretim Üyesi Turhan MOÇ

Yazarlar

Düzenleme Kurulu Üyeleri

Tasarım ve Düzenleme

Öğr. Gör. Uğur PARLAK

Öğr. Gör. Çağrı AKGÜN

Öğr. Gör. Çetin İZGİ

İletişim

Şehit Bülent Yurtseven Kampüsü

Iğdır Üniversitesi,

+90.476.223 00 10/11/12/13/14

Kontrol

info@igdir.edu.tr

Bu çalıştayın organizasyonu ve raporlanması Iğdır Üniversitesi tarafından yapılmıştır. Kitapta, katılımcıların konuşma metinlerine ve çalıştay çıktılarına yer verilmiştir. Bu kitapta yer alan bilgiler, Iğdır Üniversitesinin izni olmaksızın hiçbir şekilde kopyalanamaz ve çoğaltılamaz.

İÇİNDEKİLER

ÇALIŞTAY PROGRAMI	
SUNUŞ	
AÇILIŞ KONUŞMALARI.....	1
Prof. Dr. Ramazan YANIK - Iğdır Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı	1
Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA - Iğdır Üniversitesi Rektörü	4
Prof. Dr. Elbrus İSAYEV - Nahçıvan Devlet Üniversitesi Rektörü.....	5
Nuru GULİYEV - Azerbaycan Kars Başkonsolosu	6
Hüseyin BÜYÜKFIRAT - Türkiye ve Azerbaycan İş Adamları ve Sanayicileri İhtimai Birliği (TÜİB) Başkanı.....	7
Prof. Dr. Osman DEMİRDÖĞEN - Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı	8
Prof. Dr. Dursun AKDEMİR - 22. Dönem Bağımsız Milletvekili.....	10
Yaşar KARADAĞ - 27. Dönem Iğdır Milletvekili	11
Şamil AYRIM - Ak Parti İstanbul Milletvekili	13
Hüseyin Engin SARIİBRAHİM - Iğdır Valisi.....	14
II. OTURUM - SİYASET KÜLTÜR	16
Dr. Cengiz ÇELİK - Gemikaya Holding CEO	16
Prof. Dr. Toğrul İSMAİL - Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	17
Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA - Giresun Üniversitesi.....	18
Doç. Dr. Ali ASKER - Karabük Üniversitesi	20
Dr. Öğr. Üyesi Ramin SADİGOV - Bayburt Üniversitesi.....	22
Dr. Öğr. Üyesi Turhan MOÇ - Iğdır Üniversitesi.....	24
III. OTURUM – TİCARET, LOJİSTİK, TURİZM.....	28
İshak YAYCILI - İşinsanı.....	28
Doç. Dr. Gülnar SAMEDOVA -Azerbaycan Bilimler Akademisi.....	29
Volkan AYDEMİR - Araştırmacı Yazar	30
Doç. Dr. Emin ARİF ŞİHALİYEV (Azerbaycan Bilimler Akademisi).....	31
Kamil ARSLAN – Iğdır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı.....	33
Doç. Dr. Ceyhun MAHMUDOV - Nahçıvan Devlet Üniversitesi	35
Öztürk ORAN - Türkiye Azerbaycan Ticaret ve Sanayi Odası Eş Başkanı.....	36
Yılmaz OKUKLU - İşinsanı	37
ÇALIŞTAYIN ÇIKTILARI	38
SPONSORLARIMIZ.....	41

ÇALIŞTAY PROGRAMI

I. OTURUM AÇILIŞ KONUŞMALARI (22 ŞUBAT 2021)

Moderatör	Süleyman TEMİZ
10.00-12.00	Prof. Dr. Ramazan YANIK (İğdır Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı)
	Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA (İğdır Üniversitesi Rektörü)
	Prof. Dr. Elbrus İsayev (Nahçıvan Devlet Üniversitesi Rektörü)
	Nuru GULİYEV (Azerbaycan Kars Başkonsolosu)
	Hüseyin BÜYÜKFIRAT (Türkiye ve Azerbaycan İş Adamları ve Sanayicileri İçtimai Birliği Başkanı)
	Prof. Dr. Osman DEMİRDÖĞEN (Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı)
	Yaşar KARADAĞ (İğdır Milletvekili)
	Şamil AYRIM (İstanbul Milletvekili)
	Prof. Dr. Göksel AŞAN (Cumhurbaşkanlığı Finans Ofis Başkanı)
	Hüseyin Engin SARIİBRAHİM (İğdır Valisi)

II. OTURUM - SİYASET KÜLTÜR (22 ŞUBAT 2021)

Moderatör	Prof. Dr. Selahattin ÇELEBİ
13:00-15:00	Cengiz ÇELİK (Gemikaya Holding CEO'su)
	Prof. Dr. Toğrul İSMAİL (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
	Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA (Giresun Üniversitesi)
	Doç. Dr. Ali ASKER (Karabük Üniversitesi)
	Dr. Öğr. Üyesi Ramin SADİGOV (Bayburt Üniversitesi)
	Dr. Öğr. Üyesi Turhan MOÇ (İğdır Üniversitesi)

III. OTURUM – TİCARET, LOJİSTİK, TURİZM (23 ŞUBAT 2021)

Moderatör	Prof. Dr. Ramazan YANIK (İğdır Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı)
13:00-15:00	İshak YAYCILI (İşinsanı)
	Doç. Dr. Gülnar SAMEDOVA (Azerbaycan Bilimler Akademisi)
	Volkan AYDEMİR (Araştırmacı Yazar)
	Doç. Dr. Emin ARİF ŞİHALİYEV (Azerbaycan Bilimler Akademisi)
	Kamil ARSLAN (İğdır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı)
	Doç. Dr. Ceyhun MAHMUDOV (Nahçıvan Devlet Üniversitesi)
	Öztürk ORAN (Türkiye Azerbaycan Tic. ve San. Oda. Eş. Başk.)
	Yılmaz OKUKLU (İşinsanı)

SUNUŞ

Iğdır ili, Türkiye'nin sınır noktasında, İran, Azerbaycan ve Nahçıvan'a ulaşım sağlayan stratejik açıdan önemli bir konumda yer almaktadır. Gelişmekte olan ve göç alan Iğdır ili bu gelişimini hızlandırmak ve potansiyelini ortaya çıkarmak için iş birlikleri ile destek sağlayabilecek durumdadır. Karabağ Zaferi ile daha da önemli hale gelen Türkiye- Azerbaycan birlikteliği için yeni kararların alınması ve tüm paydaşların destek sağlaması gelişimin önünde önemli bir adım olacaktır. Ekonomik kalkınmanın sağlanması her iki ülke için siyasi üstünlüğe işaret etmektedir. Ekonomik kalkınmayı destekleyecek her türlü yatırım, teşvik, ithalat, ihracat uluslararası iyi ilişkiler sayesinde gerçekleştirilebilmektedir. "İki devlet tek millet" olarak ifade edilen Türkiye- Azerbaycan bütünlüğü daha ileri seviyede gelişebilecek ilişkilerin kısa bir tanımlamasıdır. Bu tanımlama siyasi ve ekonomik güç birliklerine olanak sağlayan aynı zamanda içerisinde daha geniş tanımlamalara ve derin anlamlara yer veren bir tanımlamadır. Bu tanımlamayı ve derin anlamları irdelemek amacıyla önemli kararlar ve fikirler almayı gerektiren Türkiye- Azerbaycan ekonomik iş birliği çalıştayını tüm katılımcıların destekleriyle gerçekleştirmiştir. Iğdır Üniversitesi'nin öncülük ettiği bu çalıştayda Türkiye- Azerbaycan ekonomik iş birliği hakkında rektörler, milletvekilleri akademisyenler, iş adamları, tarafından değerlendirmeler yapılmıştır. İki ülke arasındaki koridorlar hakkında geleceğe yönelik fikirler ortaya atılmış ve bu koridorların özellikle ekonomiye olan olumlu etkileri vurgulanmıştır. Sadece ekonomik değil aynı zamanda kültürel bütünlüğün sağlanması ile başlayan birliklerin devam edeceği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Ulaşım, sanayide, turizmde, ithalatta ve ihracatta her türlü ortak noktaların karşılıklı olarak desteklenebileceği hususu gündeme gelmiş özellikle yatırımcıların katkısı ile bunun sözde kalmayacağı ve hayata geçirileceği konusunda destek sözleri dile gelmiştir. Ortak kültür kesişimi ile Türk Birliği'nin sağlanması ve akabinde dil bütünlüğünün sağlanması tüm iş birliklerinin önünü açacağı hususunda görüşlere yer verilmiştir.

Çalışmaya katılan milletvekillerimize, valimize, rektörlerimize, başkonsolosumuza, iş adamlarımıza, sivil toplum örgütü temsilcilerimize ve akademisyenlerimize sorunların kapsamlı olarak saptanması, çözüm önerilerinin geliştirilmesi konusunda bize verdikleri destek için ayrı ayrı teşekkür ediyorum. Ayrıca bu çalıştayın gerçekleştirilmesinde bizleri cesaretlendiren ve tüm çalıştay ekibine vermiş olduğu destekten dolayı sayın rektörüm Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA'ya şükranlarımızı sunarım.

Dr. Öğr. Üyesi Turhan MOÇ

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. Ramazan YANIK- Iğdır Üniversitesi İktisadi İdari

Bilimler Fakültesi Dekanı

Değerli hazirunu saygıyla selamlıyorum.

Sayın valim, değerli milletvekillerimiz, saygıdeğer

Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi Başkanımız, iki güzide üniversitemizin değerli rektörleri, Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı sayın hocamız, değerli Ticaret ve Sanayi Odası başkanlarımız, sayın müdürlerimiz, çok kıymetli meslektaşlarım, değerli sanayicilerimiz, sivil toplum kuruluşlarının değerli temsilcileri, ulusal ve yerel basınımızın güzide mensupları ve saygıdeğer katılımcılar.

Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından online olarak düzenlenen 1. Türkiye- Azerbaycan Ekonomik İş Birliği Çalıştayına hoş geldiniz.

Konuşmama geçtiğimiz hafta Gara bölgesinde hain terör örgütü PKK tarafından şehit edilen 13 Mehmetçimizi ve Karabağ'ın Ermenistan işgalinden kurtarılması sürecinde şehit olan Azerbaycan Silahlı Kuvvetlerine mensup askerlerimizi rahmetle yâd ederek başlamak istiyorum.

İki devlet bir millet olarak ifade ettiğimiz Türkiye ve Azerbaycan, jeostratejik olarak bölgelerinin iki önemli ülkesi konumundadırlar. Bu yılın başlarında Nahcivan Koridoru'nun açılması ile birlikte **iki ülkenin jeostratejik önemi daha da artarak jeostratejik üstünlüğe evrilmiştir.** Bu durum hem siyasi, ekonomik, kültürel ve toplumsal konularda her iki ülkeyi oldukça olumlu bir şekilde etkileyecek ve hem de iki ülke ilişkileri çok daha ileri bir düzeye gelecektir.

Bu çalıştayda; Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan ve Sayın Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 2023 yılı için belirledikleri 15 milyar dolar ticaret hacmi hedefine ulaşma noktasında, önemli bir paydaş durumunda olan üniversitelerin katkısı üzerine fikir teatisinde bulunulacak ve akademinin ne tür bir rehberlik yapabileceği müzakere edilecektir.

Günümüze kadar her iki ülke hükümetlerinin üst düzeyde katkı ve çabalarıyla hayata geçen büyük projelerle; Avrupa'nın enerji ihtiyacı ve enerji güvenliğinin sağlanmasında ciddi yatırımlar gerçekleştirilmiş ve her iki ülke enerji konusunda kilit ülkeler haline gelmişlerdir. Bununla birlikte inşa edilecek Nahcivan koridoru ile de her iki ülkenin küresel ölçekte çok

büyük lojistik üstünlük sağlaması hedeflenmektedir.

Yine ekonomik faaliyetlerin artırılması noktasında başta sınır bölgesinde yer alan başta Iğdır ve Nahçıvan olmak üzere diğer şehirlerimizdeki yerel kalkınma potansiyelleri değerlendirilmek durumundadır.

Bu çalıştayda iki ülke arasındaki ekonomik iş birliği; siyaset, ekonomi, kültür ve turizm bileşenleri çerçevesinde değerlendirilecek; ortaya çıkacak sinerji düzleminde tüm ana ve yan sektörlerde gelişim planları ele alınıp analiz edilecektir.

18 Şubat 2021 tarihinde Ankara'da gerçekleştirilen Türkiye- Azerbaycan İş Forumu iki ülke arasındaki ticaret hacminin artırılması konusunda önemli mesajların verildiği bir toplantı olmuştur. Cumhurbaşkanı Yardımcımız Sayın Fuat Oktay burada yaptığı konuşmada 2020 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacminin, enerji sektörü de dâhil olmak üzere Covid-19 salgınının olumsuz etkilerine rağmen bir önceki yıla göre yüzde 5 artarak 4,6 milyar dolar olarak gerçekleştiğini hatırlatmış, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi çerçevesinde önemli bir vizyon ortaya koymuş ve atılmış yahut atılması gereken çeşitli adımlardan bahsetmiştir. Sayın Oktay, forumda;

Sanayi, teknoloji, enerji, şehircilik, savunma, kültür, turizm, ulaştırma, haberleşme, tarım, gıda güvenliği, eğitim, gençlik ve spor gibi alanlarda iş birliği imkânlarının ele alındığını ve karara bağlandığını ve Türkiye Azerbaycan Sermaye Fonu oluşturulmasına dair değerlendirmeler yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca Tercihli Ticaret Anlaşması kapsamının genişletilmesi ile nihai hedef olarak bir serbest ticaret anlaşması imzalanmasının görüşüldüğünü, tohumculuk alanında iş birliği müzakerelerinin tamamlanmasına karar verildiğini, Türkiye - Azerbaycan Mesleki Eğitim Kurumu'nun faaliyete geçirildiğini, Iğdır-Nahçıvan Doğal Gaz Boru Hattı çalışmalarının hızlandırılması ve Nahçıvan ile ikili ticarete gümrük muafiyeti bulunan ürün sayısının artırılmasının ve Türkiye Petrolleri'nin Azerbaycan'daki yatırımlarına yönelik Azerbaycan tarafınca finansman kolaylığı sağlanması ve petrol sahası ortaklıkları kurulmasının görüşüldüğünü ifade etmiştir.

Yine bahsi geçen İş forumunda Şahin Füze Savunma Sisteminin (SOM) Azerbaycan Hava Kuvvetleri envanterindeki savaş uçaklarına entegrasyonunun ve siber tatbikatlara ortak katılımın görüşüldüğünü ve işgalci Ermenistan'dan kurtarılan ve özgürleştirilen bölgelerin kalkındırılmasına ve ihya edilmesine yönelik çalışmalara öncelik verileceğini ifade etmiştir. Kuşkusuz Türkiye ve Azerbaycan ilişkileri çerçevesinde ehemmiyet arz eden bu gibi konular çalıştayımızın da öncelikli konuları arasında olacaktır.

Sözlerimi daha fazla uzatmadan, çalışmaya katkı sağlayan tüm paydaşlara ve katılımcılara teşekkürlerimi sunuyorum. Açılış oturumunun akabinde gerçekleştirilecek iki ayrı oturumla çalıştayımız tamamlanacak olup, sonuç bildirgesi tüm paydaşlarla ve kamuoyu ile paylaşılacaktır.

Prof. Dr. Mehmet Hakkı ALMA- İğdır Üniversitesi Rektörü

Nahçıvan ve Azerbaycan'ın birbirine bağlanması ile oluşan koridorla Türkiye ve Azerbaycan'ın karayolu ile birbirine bağlanması mümkün olacaktır. Söz konusu bu koridor vasıtasıyla vatandaşların, araçların ve yüklerin her iki yönde taşınması ve ulaşım bağlantısı garanti altına alınmaktadır.

Bu koridor her iki ülke içinde (Türkiye- Azerbaycan) önemlidir. Çünkü bu koridor yenedünya düzeni kurulurken Türkiye'nin doğu ekseninde Azerbaycan üzerinden Asya'ya açılmasına fırsatlar sunarak orta Asya'ya doğrudan ulaşma fırsatı sunacaktır. Bu durum ciddi ekonomik ve kültürel gelişmelere yol açma potansiyelini taşımaktadır.

İşgalinden kurtarılan 7 reyonun hepsi yeniden inşa edilecek, bölge mayınlardan tamamen temizlenince ve yaşanabilir bir hal alınca yaklaşık 30 yıl önce evlerinden zorla çıkarılan insanlar reyonların a geri dönebilecektir. Bu insanların aynı zamanda güvenliğinin sağlanması önemli sorunlardan biridir. Bu insanların kendi evlerine geri dönmeleri, refahın sağlanması, istihdam alanlarının oluşturulması, kaynakların doğru kullanılması, şehirlerin yapılanması, iş yerlerinin açılması gibi projelerin geliştirilmesinde yoğun olacaktır. Bunun için de özellikle Türkiye ile Azerbaycan arasında madencilik, tarım, turizm, eğitim ve sağlık gibi birçok alanda stratejik iş birliklerini geliştirilmesi bölgenin kalkınması ve gelişmesi açısından çok önemli olacaktır. Bu bağlamda İğdır üniversitesi Karabağ'ın yeniden inşasında paylaşmak hususunda iş birliğine hazırdır.

Prof. Dr. Elbrus İSAYEV- Nahçıvan Devlet Üniversitesi Rektörü

Nahçıvan koridorunun açılması ile bölgenin gelecekte ekonomik açıdan gelişmesine vereceği destek birkaç gruba ayrılabilir;

Nakliyat sisteminde ilerleme ve gelişme yaşanacaktır.

2020 yılına kadar Azerbaycan ile Nahçıvan arasında sadece havayolu ile ulaşım sağlanmakta iken bu koridorun açılması ile aha ucuz ve daha çok ithalat ve ihracat hacmi yaratacak kara ve demiryolu hatlarının inşası için imkânlar sağlayacaktır.

Bu koridorun açılması ile birlikte Hazar Denizi'nin Akdeniz ile bağlantısı sağlanacaktır. Nahçıvan bu koridor ile Hazar Denizi ile Akdeniz arasında Uluslararası bir köprü görevi görecektir.

İpek yolu üzerindeki ülkeler için tehlikesiz, ucuz ve hızlı taşıma imkânı sağlanacaktır.

Ayrıca uzun yıllardır beklenen Kars-İğdır-Nahçıvan demiryolu sayesinde uluslararası yüklerin Avrupa'ya taşınmasında anahtar rol oynayacaktır. Bu demiryolu sayesinde mesafeler daha da kısılacaktır.

Nuru GULİYEV- Azerbaycan Kars Başkonsolosu

Karabağ zaferi bölgenin bütün ülkelerine katkılar sağlayacaktır. Özellikle Türkiye ve Azerbaycan'a ciddi katkılar sağlayacaktır. Karabağ Zaferi sonrası Türkiye ve Azerbaycan arasında gerek ticari gerekse kültür ve turizm açısından büyük ilerlemeler kaydedilecektir. Azerbaycan'ın demir yolu ile Nahçıvan üzerinden Türkiye' ye ulaşımının sağlanması her iki ülke vatandaşlarının gelişmesine ve kültür birleşmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca Karabağ zaferinden sonra Türkiye- Azerbaycan devletleri arasındaki pasaport uygulaması kaldırılarak her iki ülkeye geçişlerin sadece vatandaşlık kimlik kartı ile sağlanmasının önü açılmıştır.

Hüseyin BÜYÜKFIRAT- Türkiye ve Azerbaycan İş Adamları ve Sanayicileri İttimai Birliği (TÜİB) Başkanı

Karabağ meselesi sadece Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bir sorun değildir. Bu Türkiye'yi de ilgilendiren bir meseledir.

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler son dönemde daha da gelişmiştir. Ancak bu ilişkilerin altının doldurulması gerekmektedir.

Öncelikle iki ülkedeki üniversiteler arasında sıkı bir iş birliği sağlanmalıdır.

Azerbaycan Türkiye'yi her alanda çok yakından takip ediyor ve tanıyor ancak Türkiye Azerbaycan'ın olması gerektiği kadar tanımıyor.

Bu yeni dönemde Nahçıvan koridoru ile beraber ve tarihi bu Azerbaycan koridorunu sadece 10 milyonluk bir ülke olarak görmemek gerekiyor. Azerbaycan'ın da içinde olduğu bir bağımsız Devletler Topluluğu var. Bu ülkeler arasında gümrük yok dolayısıyla Azerbaycan bir üretim üstüne dönüştürülebilir.

Bu bölgelerde hammadde zenginliği var hem Azerbaycan'da hem diğer ülkelerde. Bu hammaddelerin Türkiye'de sanayiye kazandırılması gerekir.

Hazır sanayi ürünlerinin de Türkiye tarafından bu ülkelere ihracat sağlanarak bu ülkeler bir üs haline getirilebilir.

Teknoloji alanında gerçek bir çalışmanın yapılması gerekir.

Azerbaycan'da halen Türkiye'nin bir kültür merkezi yok.

Ülkemizde gerçek anlamda bir Azerbaycan uzmanı yok.

Prof. Dr. Osman DEMİRDÖĞEN- Doğu Anadolu Projesi
Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı

Bölgenin potansiyellerini belirlemek, bölge planları hazırlamak, bölgenin öncelikli alanlarını yatırım konusu haline getirerek bu alanda yapılacak yatırımları desteklemek alanında faaliyetlerde bulunuyoruz.

Sınır ötesi iş birliği programları birbirine sınır olan birçok ülke tarafında kullanılıyor. Bizim iş birliği programımız Türkiye Azerbaycan sınır ötesi iş birliği anlamında da yürütülebilir.

Bölge planlarının değerlendirilmesinde, güncellenmesinde ortak çalışmalar yapabiliriz.

Bizim buradaki bilgilerimizi oradaki bilgileri paylaşp daha fazla üretim daha fazla iş birliği sağlayabilir.

Bu bölge planları sonucunda ortaya çıkacak alanları değerlendirmek için iç içe şehirler dediğimiz bir kavram var özellikle birbirine sınırı olan ülkelerde yakın şehirler çeşitli gümrük muafiyetleri bazı istisnalara tabi tutularak bu iş birliği geliştiriliyor. Nahçıvan ile Iğdır'ı düşünecek olursak bu iki il arasında özel kanunlarla özel istisnalarla ticaretin hacmi veya iş birliği geliştirilebilir.

Ben özellikle iki ülke arasında bir sınır ötesi iş birliği programının başlanmasını kardeşliğimizin dostluğumuzun altını doldurma adına Türkiye ve Azerbaycan tarafından finanse edilecek bir fonla birtakım çalışmalar yapabiliriz

DAP açısından baktığımızda iş birliği alanlarını biz bitkisel ve hayvansal üretimlerini geliştirmek ortak sanayi yatırımları yapmak ve sürdürülebilir turizm alanlarında Azerbaycan ve Türkiye arasındaki sınır ötesi iş birliğini kapasitesini artırarak iki ülke arasındaki uyuma katkı sağlamak diye bu programın amacını özetleyebiliriz.

Bu program kapsamında gelecek olan proje teklifleri öncelik eksenleri ve özel hedeflerden birine uygun olmalıdır. Biz öncelik ekseninde iyi tarım uygulamalarını yine sanayinin geliştirilmesi ve turizmin geliştirilmesi alanlarında proje tekliflerini değerlendirebiliriz.

Ayrıca yine iki ülke arasında özel tarım bölgeleri, ortak sanayi bölgeleri ve serbest bölgeler kurulabilir. Yasalarımız da uygun Bulgaristan'da ve Afrika'da birtakım yatırımların yapıldığını desteklerin verildiğini biliyoruz.

Son olarak Iğdır Üniversitesi ve Nahçıvan Devlet Üniversitesi arasında iş birliği kurulabileceğini belirtmek istiyorum. İki üniversitenin de girişimcilik merkezi var. Bu iki üniversitedeki girişimcilik merkezleri il birliği yaparak bölgedeki küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulması.

Prof. Dr. Dursun AKDEMİR- 22. Dönem Bağımsız Milletvekili

Iğdır Nahcivan ve Azerbaycan'a açılan Türkiye için çok önemli bir kapıdır.

Nahcivan 'a kadar olan işgal altındaki harap olmuş demir yollarının da inşasına başlanmıştır. 2017 de Kars Tiflis Bakü demir yolunun tamamlanmasıyla Kafkasya'da demirden bir ipek yolu gerçekleşecektir.

Kafkasya'yı doğu- batı kuzey – güney ekseninde bütün dünyayla entegre edecek bir demirden ipek yolu ağına ulaşmasını sağlayan demirden ipek yolu oluşturulmalıdır. Nahcivan'dan trene binen birisi Moskova ya gidebileceği gibi Çin'de Pekin' e gidecek Avrupa'da Londra'ya kadar gidecek güneyde Medine'ye kadar varacak.

Nahcivan ve Iğdır Üniversitesi bölgenin sanayisine katkı sağlayacak iş birliğini yapmalıdır.

Iğdır Nahcivan ortak serbest bölgesinde sağlıktan ağır sanayiye kadar bütün öğretimlerin yapılabileceği uluslararası bir eğitim merkezi kurulabilir. Dolayısıyla Kafkasya'nın dünyada bir merkez olduğu ispatlanmış olur.

Ağrı Dağı Turizm Merkezi haline dönüştürülmelidir.

Azerbaycan ve Türkiye ekonomik, siyasal ve eğitim gücünü birleştirerek bölgede bir cazibe merkezi oluşturabilir.

Yaşar KARADAĞ- 27. Dönem İğdır Milletvekili

Azerbaycan ve Türkiye dediğimiz zaman bin yılı aşkın bir süreden aynı millet, aynı medeniyet ve aynı köklerden gelen bir kardeşlik bağı söz konusudur. Sözlerime 1800’lü yıllarda tek millet ve tek devletten gelen bu coğrafyanın insanların kaderlerinin nasıl bölünüp parçalandığıyla başlamak istiyorum. 1813 yılında Gülistan ve devamında 1825 yılındaki Türkmençay Antlaşmaları ile bir kopukluk başlıyor, sınırlarımız birbirinden ayrılıyor. Ancak gönüller kopmuyor, insanların o ortak tarihi, ortak duyguları kopmuyor. Bu süreçte yaklaşık iki yüz yıl süren ve insanlarımızın acılar çektiği, yerlerinden yurtlarından sürüldüğü hatta katliamlara uğradığı bir dönemden bahsediyoruz. Bu tarih süreci içerisinde bölge tam anlamıyla irdelenirse, Anadolu coğrafyası olsun, İran olsun, Azerbaycan ve Revan coğrafyaları olsun çok büyük acılar çekilmiştir. Bu durumun temel sebebine gelirsek emperyalizm unsurlarının bölgedeki petrol ve doğalgaz kaynaklarına gözünü diktiğini görmekteyiz.

1800’lü yılların başında Osmanlı Devleti’nin parçalanmaya çalışılması, topraklarımızda 1600’ün üzerinde misyoner okullarının kurulması, hınçak ve taşnak gibi terör örgütlerinin kurulması; Azerbaycan Türklerinin Revan’dan sürülüp çıkarılması ve Zengezur koridorunun 1940’lı yıllarda kapatılması için birer projeydi. Özellikle şunu belirtmek istiyorum ki; büyük projeler büyük fikir adamlarıyla gerçekleştirilir. Bizler maalesef son iki yüz yıldır bu coğrafyada savunma halindeydik ve ciddi sorunlar yaşıyorduk. Ancak bizim de büyük fikir adamlarımız vardı. Ben buradan merhum İsmail GASPIRALI’ yı ve “Dilde, işte ve fikirde birlik” sözünü anmak istiyorum. Yine Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kurulan yeni cumhuriyetle birlikte dile getirdiği bir şey vardı. Atatürk; “Bugün Sovyetler Birliği’nin dostumuz müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır. Fakat yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez. Tıpkı Osmanlı gibi tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir. Bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim bu dostumuzun idaresinde dili bir, inancı bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Dil bir köprüdür. İnanç bir köprüdür. Tarih bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların bize yaklaşmasını beklememeliyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gereklidir.” sözlerini ifade etmiştir. Bu suretle Atatürk, köklerimizden kopmamamız için Türk Dil Kurumu’nu ve Türk Tarih Kurumu’nu kuruyor. Yine 1932 yılında

Nahçıvan ile sınırimızı sağlayan o 13 km'lik bölgeyi İnan ile bir takasla alıyor. İleri görüşlü, ufku geniş insanların bir milletin kaderini nasıl belirlediğini burada görmekteyiz.

Azerbaycan Devleti bağımsızlığını kazandıktan sonra emperyalist düzenin yarattığı bir başka sıkıntı vardı; Karabağ'ın işgali. Karabağ sadece Azerbaycan'ın değil; Türk milletinin, Türk dünyasının ve İslam âleminin kalbine saplanmış bir hançer durumundaydı. Değişen dünya ile birlikte, NATO ve Varşova Paktı'nın olduğu çift kutuplu düzenden tek kutuplu bir düzene geçildi. O düzen maalesef yine emperyalist güçlerini sürdürdü. Bugün Karabağ'ın işgali ile Türkiye'deki terör faaliyetlerini, Fetö'yü, Pkk'yı birbirinden ayıramayız. Çünkü aynı odaklar. Ben bunu mecliste de dile getirdim. Karabağ Savaşı'nda Ermenistan saflarında yaklaşık iki bin Pkk'lı terörist bulunmaktaydı.

Artık dünyadaki tek kutuplu düzenden çok kutuplu düzene doğru bir geçiş yaşıyor. Çin, Hindistan ve dünyanın farklı bölgelerinde çeşitli güçler kuruluyor. Bugün çok şükür ki gerek Türkiye gerek Azerbaycan olsun bölgede kendi stratejilerini uygulayarak kendi ayakları üstünde durabilmektedir. Artık bölgedeki projelerimizin hayata geçirilme dönemi olduğunu görmemiz lazım. Demiryolu projemiz, Nahçıvan'a gidecek doğalgaz hattının projesi, Türkiye ile Azerbaycan arasında savunma sanayi alanındaki anlaşmalar ve ticaret alanındaki anlaşmalar onaylandı. Yine Azerbaycan ile aramızdaki vize problemi ortadan kalktı. Artık bölgesel güçler kurulmaktadır. Sayın Cumhurbaşkanımızın Bakü'de ifade ettiği şey de buydu. Bir altılı platformun kurulması ve Türkiye'nin bunun tam odağında olmasıydı.

Şamil AYRIM - Ak Parti İstanbul Milletvekili

Yaklaşık 30 yıldır çözüm bekleyen Karabağ sorunu, Azerbaycan ordusunun topraklarından 4 Rayonu savaşa, 10 Kasım'da Ermenistan - Azerbaycan-Rusya arasında imzalanan Anlaşmayla 3 Rayon masada geri alındı. Maalesef 30 yılda AGİT Minsk Grubu çözüm yönünde herhangi bir çözüm üretememiştir. Türkiye'nin dik duruşu sayesinde sorun çözüldü diyebiliyoruz

Çalıştayda bizim için önemli olan husus; ortaya çıkan Nahçıvan Koridorunun önemini iyi anlatabilmek.

Bölgede yeni projeler geliştirmek; Ticaret ve Sanayi odaları, Sivil Toplum Kuruluşları, Üniversitemiz daha aktif olarak proje üretmeli.

Geçmişte yaşanan acılarımızı kazıyarak değil, Kafkaslar 'da bundan sonra barışın, istikrarın, huzurun ve dostluk ilişkilerinin kalıcı olmasının sağlanması için ilişkilerin geliştirilmesinin sağlanması.

Ermeni katliamları ilgili daha önce yapılan etkinliklerin bir envanter şeklinde elimizde hazır bulundurulması.

Sayın Cumhurbaşkanı ALİYEV ve Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip ERDOĞAN'ın; 6'lı Platform dediği Gürcistan, Ermenistan, Rusya, Azerbaycan ve İran ile ilişkileri geliştirmek.

Iğdır Komle Serbest Bölge olarak düşünülür mü?

Amacımız; Kafkaslarda ortaya çıkan yeni gelişmelerde inisiyatif almak.

Hüseyin Engin SARIİBRAHİM - Iğdır Valisi

Karabağ'ın Anavatan ile buluşması bizleri sevindirmiştir. Kardeş Azerbaycan'ın hep yanında olduk ve olacağız. Sayın Cumhurbaşkanımız Erdoğan ve Sayın Cumhurbaşkanı Aliyev'in birlikteliğinden dolayı şükranlarımızı sunuyoruz. Karabağ'ın yaşanabilir bir hale getirilmesi bölgenin yeniden inşası için birlikte çalışacağız. Türk iş adamlarının bu anlamda bölgeye yatırım yapması bölgenin kalkınması için önemlidir. Allah'ın izniyle bu zorlukların üstesinden geleceğiz. Bu konuda üzerimize düşen görev Iğdır'daki altyapının, bu koridor ve Türk dünyası ile ortaya çıkan bağlantının gerçekleşmesi için hazırlanmasıdır. Bizler bu anlamda bakanlık, valilik ve belediye olarak yol ve diğer alt yapının tesisi için gerekenleri dikkate almak ve gerekeni yapmak durumundayız.

Iğdır, Dilucu, merkez ve Kars bağlantısındaki yolların yapılması sonrasında demiryolunun onaylanan planlarının yürürlüğe sokarak demir yolunun yapılması, çevre yolunun yapılması ve ihale aşamasındaki BOTAŞ doğalgaz (Nahçıvan'a vereceğimiz) hattı ile bu kardeşliğin güçleneceği inancındayız.

Bilindiği gibi artık pasaportla ile geçiş yok. Kimlik kartı ile seyahat yapılacaktır, bunun içinde pandemi sürecinin sonuçlanması gerekmektedir. Kimlik kartı ile geçiş sayesinde Türkiye; Gürcistan, Ukrayna ve Azerbaycan olmak üzere 3. kimlik kartı ile geçişi sağlayan ülke olacaktır. Bununla ticaret ve turizm üzerinde önemli katkı sağlayacağını düşünmekteyim.

Koridor ile beraber kamu görevlileri olarak en önemli görevimiz kurumsal iletişimi sağlamaktır. Bununla ifade etmek istediğim şey her düzeyde ilişkilerin geliştirilmesidir. Nahçıvan ve Azerbaycan ilişkilerimizin gelişmesi bizleri daha da geliştirecektir. 2. husus Iğdır altyapısını belediye ve valilik ortaklığıyla geliştirmek zorunda olduğumuzdur. Ulaşım hatları, iletişim ve şehir planlaması olsun çalışmalıyız ve sorumlu hareket etmeliyiz. Iğdır dışındaki iş adamlarının bu potansiyeli iyi değerlendirmesi gerekmektedir.

Doğalgaz Organize Sanayi Bölgesine kadar gelmiştir. Üretim anlamında kültürü olan bu ilde kültürün devamlılığı ve canlandırılması için sanayicilere yardımcı olmalıyız. Sanayicilerle birlikte bu projeyi gerçekleştirmenin gururunu ve mutluluğunu yaşamaktayız. Bu süreçte Iğdırlı vekillere teşekkür ediyorum. Birlikte hareket edilirse Iğdır Türkiye'de ve Iğdır'la birlikte Nahçıvan aracılığı ile de Türk Birliği'ne Doğru hareket edebiliriz.

Bu birliktelikte kurumlar, üniversiteler ve diğer uluslararası kuruluşların yer almasının mutluluğunu görmek isteriz. Her konuda bütün kurumlara yardımcı olmayı isteriz. Bu organizasyonu gerçekleştiren Iğdır üniversitemize teşekkür ediyorum

II. OTURUM - SİYASET KÜLTÜR

Dr. Cengiz ÇELİK- Gemikaya Holding CEO

Global ve ekonomik düzeyde baktığımızda Azerbaycan (özelde Nahçıvan) ve Türkiye ticaret koridorunun gerek istihdam gerek ekonomik gerekse de iki devlet bir millet ruhunun tezahürü olduğunu görüyoruz. Şüphesiz Nahçıvan-Bakü koridoru umut ve ümit vaat etmektedir.

Dünya konjonktürü, bölgesel refahın oluşmasının birçok sorun ve problemin ortadan kaldırılacağını öngörmektedir. Bahse konu bu jeopolitik hattın oluşmasının lokomotif güç olacağına inanıyorum. Şu an ekonomik anlamda bölgede çok ciddi bir beklenti oluşmuş durumda. Bunun gerçekleşmesi inanıyorum ki birçok alanda katkı sağlayacaktır. Özellikle Nahçıvan ve Bakü arasındaki koridorun açılması birçok yatırımın ve ticari sirkülasyonun önünü açacaktır. Bu sürecin hızlandırılması, aktif hale getirilmesi hem bölgesel açıdan hem de global açıdan inanılmaz bir katkı sağlayacaktır.

**Prof. Dr. Toğrul İSMAİL- Kahramanmaraş Sütçü İmam
Üniversitesi**

Azerbaycan açısından bölgedeki en önemli problemlerden biri Dağlık Karabağ'ın işgaliydi. Bu durum uzun yıllar bölgedeki istikrarı da olumsuz etkilemiştir. Tüm bu gelişmelere rağmen Azerbaycan bölgede kendi politikasını yürüterek ciddi başarılar elde etmiştir. Özellikle enerji alanındaki projelerin temeli Azerbaycan Devletinin bağımsızlığıyla birlikte atılmıştır. Bugün Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Hattı ve TANAP gibi çok büyük projeler gerçekleştirilmektedir.

Azerbaycan Devleti sadece enerji alanında değil ekonomik ve askeri alanlarda da birçok atılım yapmıştır. Para birimi olarak Manat'a geçilmesi, milli bankanın kurulması ve uluslararası düzeyde yapılan ekonomik anlaşmalar kendi ekonomik düzenini oluşturma noktasında önemli olmuştur. Azerbaycan Türkleri arasında kullanılan "Ordun varsa yurdun var" sözü doğrultusunda Azerbaycan Devleti son yıllarda askeri gücünü büyük ölçüde geliştirerek ordusunu 21. Yüzyıl ordusu düzeyine taşımıştır. Yine dost ve kardeş ülke, bir millet iki devlet dediğimiz Türkiye Cumhuriyeti ile yapılan askeri iş birlikleri Azerbaycan ordusunu güçlendirmiş; nitekim 44 günlük vatan savaşında Azerbaycan kendi askeri gücünü tüm dünyaya göstermiştir.

Batılı ülkelerin bölgedeki etkisine rağmen, Azerbaycan ve Türkiye Cumhuriyetlerinin Karabağ konusundaki doğru zamanlama ve doğru stratejisi, Azerbaycan topraklarındaki işgalin sona ermesini ve bölgede kalıcı barış ortamının oluşmasını sağlamıştır. Karabağ sorununun büyük ölçüde çözülmesiyle birlikte, anlaşma maddelerinden belki de en önemlisi Nahçıvan ve Azerbaycan'ı birbirine bağlayan koridorun açılmasıdır. Bu koridorla birlikte İğdır ve Nahçıvan Türk dünyasına açılan kapı olarak nitelendirilecek ve bu durum her iki şehri de ekonomik ve stratejik açıdan önemli bir pozisyona taşıyacaktır. Burada bir diğer önemli husus açılan koridorla birlikte İğdır-Kars demiryolu projesi de tamamlanırsa çok daha başarılı sonuçlar elde edilmiş olur.

Prof. Dr. Yalçın SARIKAYA- Giresun Üniversitesi

Ermenistan'ın Tovuz da başlattığı saldırının, aslında meseleyi Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü zeminine çekerek Rusya'yı bu sürece dâhil etmeye dayalı bir provokasyon olduğu açık bir şekilde görülmüştür. Burada 13-14 Temmuz tarihlerinde çatışmalar olmuş ve Azerbaycan ordusu, aralarında şimdiden destanlaşmış olan Tümgeneral Polat Haşimov'un da olduğu on iki şehit vermiştir. Azerbaycan Savunma Bakanlığı yaptığı açıklamada yüzün üzerinde Ermeni askerinin öldürüldüğünü belirtmiştir.

Bu olaylardan sonra Azerbaycan Devleti içinde birtakım idari görev değişiklikleri oldu. Bunlardan en önemlisi Dış İşleri Bakanı Elmar Memmedyarov'un görevden alınıp yerine Ceyhun Bayramov'un atanması olmuştur. Sayın Ceyhun Bayramov; göreve geldikten sonra Azerbaycan'ın bir santim toprağının dahi işgal altında bırakılmayacağını net bir şekilde ifade etmiştir. Karabağ savaşında Türkiye'nin tutumu da çok önemli olmuştur. Türkiye en üst düzeyden hem de birkaç defa harbe müdahil olabilecek kararlılıkta olduğunu belirtmiştir. Rusya ve diğer aktörler de savaşa üçüncü bir ülkenin dâhil olması durumunda Türkiye'nin burada elini ateşe sokmaktan çekinmeyeceğini görmüştür.

Karabağ savaşında Azerbaycan ordusu askeri gücünü tüm dünyaya ispat etmiştir. Orada can veren gençlerimize, kardeşlerimize ve sivil vatandaşlarımıza rahmet dilerken diyorum ki; onlar aslında bir milletin onurunu kurtarmıştır. Savaşın tank ve zırhlı personel taşıyıcılar gibi kolay hedef olabilecek unsurlara ağırlık vermeden gerçekleştirilmesi de yine takdire şayan bir husustur. Ayrıca harekâtın yönü ve zamanlaması ile ilgili dönem farklı endişeler oluşmuştu ancak savaşın seyri içinde görüldü ki hem istikamet hem de kullanılan kuvvet unsurları bakımından süreç en optimal şekilde ilerledi.

Savaş sırasında Ermenistan'ın sivil halka verdiği zararlar da uluslararası hukuka aykırılık bakımından ayrı bir dosya olarak da incelenmelidir. Ayrıca savaşta üçüncü tarafların tutumu konusunda da çok ilginç şeyler oldu. AGİT Minsk Grubunun bir üyesi olarak Fransa'nın tutumu kendini çok açığa çıkarmaktadır. Bir başka tutum ABD'nin olmuştur. Amerika seçim atmosferinde bu sürece yakalanmıştır belki de bu durum bizim için daha iyi olmuştur. Komşu devletlerden Gürcistan, Azerbaycan'ın istediği tutuma yakın bir tutum göstermiştir. Özellikle İran'ın tutumu hem Azerbaycan kamuoyu açısından hem de İran'da yaşayan Azerbaycan Türkleri açısından son derece negatif ve çarpıcı olmuştur. Türkiye ile de Sayın

Cumhurbaşkanı'nın Bakü ziyaretinde bir şiir meselesi yüzünden çıkan kriz, aslında İran'ın hanesine eksi olarak yazılan unsurlar olmuştur. Yine Arap Dünyasında da bir iki ülke seçerlerse bölge bundan zarar görecektir, kendileri daha fazla zarar görecektir. Bu meseleyle ilgili hala çok ciddi riskler vardır ancak Türkiye ve Azerbaycan'ın birlikteliği, kararlılığı tutumu ve Rusya'nın devlet ciddiyetiyle bağdaşır tavır içinde olması durumunda meselenin suhuletle barışa döneceğine inanmaktayım. Bu süreçte ciddi eksiklikler olmuş, ne yazık ki bir Pakistan, Ukrayna ve hatta İsrail'in Azerbaycan'a gösterdiği yakınlığı gösterememişlerdir. Bunların hepsi not edilmiş, görülmüştür. Bu süreçten sonra Ermenistan için geleceğe yürümek ile eski yoldan yürümek arasında bir ayrım vardır.

Doç. Dr. Ali ASKER- Karabük Üniversitesi

Azerbaycan Türkiye ilişkilerine öncelikli olarak pragmatist boyutla bakmaya çalıştım. 2000’li yıllarda yazdığım çok sayıdaki yazıda bunu belirttim. Bazı yanlışlar oldu iki devlet arasındaki ilişkide bu yanlışlıklar bize yeni yollar açtı. Bize yeni vizyon bakış açısı kazandırdı. Bu geldiği noktadan oldukça memnunum. 1918’den tarafa belki de ilişkilerimizin en zirve yaptığı dönemdeyiz bundan sonra bu daha da ileriye gidecek.

Türkiye de belli kesimler var Azerbaycan’da da var bu kesimler Ermenistan’la ilişkiler konusunda Ermenistan işgalci bir devlettir. Azerbaycan topraklarının %20 sini işgal etmiş bir devlettir. Bir devlet olarak da adlandıramayız başarısız bir devlettir. Arkasındaki güç Rusya fiilen askeri ve siyasi olarak destek veren Karabağ sorunun çözümündeki Minks grubunun üç eş başkanında hem Diaspora hem lobicilik hem de siyasi diplomatik açıdan Ermenistan’a destek verdiği gördük hep. Bu arada sadece fiilen destekleyen tek bir ülke vardı o da Türkiye. Ordu inşasında, diplomatik kürsülerden platformlardan Azerbaycan sorununu seslendiren ve Ermenistan’ı suçlayan sadece Türkiye vardı. Ama Ermenistan açılımı meselesi Türkiye’de yaşandı ve hiç de hoş olmayan ve halen belli yankıları uyandıran süreç yaşandı. Azerbaycan ve Türkiye arasındaki kardeşlik meselesini bir tarafa bırakıp salt pragmatik çıkar noktasından Azerbaycan yerine Ermenistan’ın tercih edilmesi asla mümkün olamaz. Hem bu ekonomik açıdan hem de stratejik açıdan hem de diğer açılardan da. Ermenistan’la en çok gündeme gelen sorun sınır sorunudur. Sınırların açılması da diplomatik ilişkiler geliştirilecek gibi bir projeksiyon çizildi ve o istikamette hareket edildi.

Yeni bir aşamaya girdik. Sınırların açılması konusunda belli amaçları vardı. Bu sadece Ermenistan’ın amacı değil aynı zamanda Rusya’nın da amacı sayılır. Böyle bir anlaşmanın imzalanması ile Türkiye Azerbaycan arasındaki ilişkiye de gölge düşüyor. Ermenistan tarafı bu anlaşmaları anayasanın malum kararı ile işlemez hale getirdi ve dolayısıyla bu süreç de bu şekilde bitmiş oldu. Bunun ardından Azerbaycan ile Türkiye arasında yüksek düzeyde stratejik iş birliği anlaşması ve bu anlaşma ilerleyen dönemlerde somut boyutlara getirildiğini görmekteyiz. Bu anlaşmanın önemli ayaklarından birisi de askeri anlaşmadır. Yaklaşık 30 sene içerisinde Azerbaycan kendi ordusunu oluştururken Türkiye’nin de eğitim bağlamında hem de teknolojik açıdan bizim de bilmediğimiz birçok açıdan Azerbaycan ordusunun yanında oldu. Bugün Azerbaycan ve Türk ordusu arasındaki ortak hareket beni son derece memnun ediyor. Artık sürekli geleneksel bir hale getirdi. Bu bölgedeki barışın sağlanması açısından son derece

önemlidir. Bundan sonraki süreçte biz askeri anlamda geri oluşumuzu önemli derecede aştık tatbikatlar Türk askerinin ve Türk uçaklarının Türk askeri üssünün orda olması son derece önemli adımdı. 1918 den sonra Türkiye'nin Kafkasya'ya askeri anlamda açılışının somut sonuçlarını görüyoruz burada bu son derece önemlidir.

Bu süreç Rusya ile müzakere edilerek yürütüldüğü izlenimleri ortada. İlgili devletlere tabi ki müzakere edecekler. Birkaç noktada özellikle vurgu yapmak istiyorum. Türkiye'yi son derece eşit ağırlıklı bir bölgesel güç olarak görmek ve bu sürecin içerisine dâhil etmek bunun en önemli adımı yakın vadede Türk askerinin varlığının bölgede boy göstermesidir. Bu konuda askeri anlamda strateji geliştirilmeli buna ihtiyacımız var. Rusya'nın gözetimindeki bölgelerin bazı hoş olmayan hareketler sergilediler. Fırsat buldukları takdirde oradaki yönetimi farklı bir cumhuriyet gibi sunma gayreti içindeler. Rusya'nın belli başlı kurumları insani yardım adı altında görevler üstlenmişler. Bu Azerbaycan'ın egemenlik haklarının ihlalidir. Bundan sonraki süreci titizlikle mercek altına alarak en ufak bir olumsuz gelişmede Azerbaycan'ın tepki koyması lazım. Bir barış ortamı inşa ediliyor bu kolay bir süreç değil. Ermenistan'ın devlet ahlakı herkes tarafından biliniyor. Yenilmiş hezimete uğramış koruyucusu Rusya tarafından adeta can suyu verilmiş kurtarılmış bir devlet. Azerbaycan bu kazanımlarını savaş yoluyla aldı ve 3 bin civarında insanımız şehit oldu. Çok büyük maddi zararımız da oldu. Ama kazanımlarımızı büyük oldu topraklarımızı geri aldık sınırimız belirleniyor. Rusya'nın barış gücünün kontrolünde olan bölgelerde hoşla gitmeyen gelişmeler var. Buna bizim müdahale etmemiz ve durdurmamız gerekiyor.

Bu barış ortamında gündeme gelen ve bundan sonra daha hızlı bir şekilde gündeme gelecek mesele ulaşım ve iletişim hatlarının açılması. Bu hatlar açılırsa Azerbaycan'dan Ermenistan'a doğru da kara ve tren yoluyla doğrudan hareket imkânı sağlanırsa bu aslında Rusya'nın da işine geliyor. Bölgedeki askeri üssünü havadan desteklemek değil doğrudan kara yoluyla desteklemek ve ayrıca Türkiye içerisinden geçerek Rusya'nın karayoluyla limanlara ulaşma gibi bir şey söz konusu olabilir. Somut olarak hangi kazanımı elde etti ve kimi hangi kurallara riayet edeceği belli olmadan alalacele Ermenistan ile sınırların açılmasının gündeme getirilmesini doğru bulmuyorum. Belli başlı somut güvencelerimiz olmadan bizim bu süreci sınır açılması sürecine rıza göstermememiz gerektiğini düşünüyorum.

Tarihe baktığımızda Karabağ'da ilk defa Ermeni vilayeti oluşturma fikri II. Katerine dönemine kadar gidiyor. İkinci Katerine döneminde Gürcistan'la Rusya arasında yapılan 1783 tarihli Georgiyevsk Antlaşması var. Bu anlaşmayı gören Karabağ'da yaşayan Ermeni-Hıristiyan Rus Çarlığına bizi de burada kendi devletinize ilhak edin çağrı yapmıştır. II. Katerina'ya bölge askeri komutanı gerekirse Karabağ'da bir Ermeni vilayeti kuralım diye bir teklifte bulunmuştur. Çar durum değerlendirmesi yaptığı sırada Osmanlı- Rus Harbi başlamıştır. Bu nedenle bu proje çökmüştür. Daha sonrasına 1800'lerin başlarında Çarlık Rusyası güneye inmiştir. Önce doğu Gürcistan'ı eline geçirmiştir. Arkasından da Azerbaycan hanlıklarını teker teker işgal etmiştir ve 1805 yılında Karabağ kendisine anlaşma ile ilhak etmiştir. İlhak ettikten sonra 1826-1827-1828-1829 Rusya İran savaşları sonrasında bölgeye binlerce Ermeni ailesi iskân etmiş ve bu dönemde sadece bölgenin tek hâkimi ve bölgeyle ilgili projeleri yürüten Çarlık Rusyası'dır.

Çarlık Rusyası 1917'de dağıldığında Bolşevik taraftarlarıyla muhalifler arasında Rusya içinde yaşanan çatışmalardan dolayı Rusya'nın güney Kafkasya'da etkisi azalmıştır. Etkisi azaldığı için de güney Kafkasya'da o anda etkin olan çok önemli Osmanlı Devleti gücü var. Bakü Eylül 1918'de Kafkas İslam ordusunun komutanı Nuri Paşa ve yanındaki Azerbaycanlı gönüllüler tarafından işgalden kurtulmuştur. Tam bu dönemde Azerbaycan Cumhuriyeti ilan edildiği esnada Azerbaycan Cumhuriyeti güney Kafkasya'nın diğer iki bağımsız devleti olan Gürcistan ve Ermenistan'a uluslararası karşılıklı şekilde sınırlarımızı tanıyalım şeklinde çağrıda bulunmuştur. Ermenistan bu çağrıya cevap vermemiştir ve Azerbaycan sınırları içinde yer alan Zengezur Nahçıvan ve Karabağ'a arazi iddialarında bulunmuştur. ABD ve İngiltere buna destek vermiştir. İsyancılar yağmalamalar sırasında Azerbaycanlılar kendilerini savunmak için hareket ettiklerinde İngiltere askeri komutanlığı araya karışmıştır daha sonra da ABD araya karışmıştır. Hatta ABD 1919 Nisan'ında Gürcistan'da Azerbaycan ve Ermenistan resmi yetkililerini bir araya getirerek onlarla ateşkes üzerinde anlaşma yapılmıştır.

Buna rağmen Ermeniler yine susmamıştır. Azerbaycan böyle olunca kendi göbeğini kendisi kesmek zorunda kalmıştır. Karabağ'da genel valilik ilan ederek Karabağ'daki isyanları durdurabilmiştir. Bolşeviklerin yeniden güney Kafkasya'ya indikleri dönemde tekrar söz hakkına Bolşevikler sahip olmuştur. Yine Ermenileri koruma hakkı adeta Bolşeviklerin eline geçiyor. Akabinde 1923 yılında Karabağ'da Ermeni vilayeti oluşturuyorlar ve o gün bugündür de Karabağ'da bir türlü sorun bitmiyor.

90' lı yıllara bakıldığında 90' lı yıllara yine Sovyet Rusya daha dağılmadan Sovyet Rusya'nın tekelinde iken Sovyet Rusya dağıldıktan sonra bölgede hem Avrupa'nın hem ABD'nin hem de Rusya'nın Azerbaycan üzerinde bir baskısı yani Karabağ'da Ermenilere ya statü ya da bir şekilde kendi kaderlerine tayin hakkı verilmesi çağrılarını 1992 yılında Amerika Azerbaycan'a karşı 907 nolu ambargo silah ambargosu ve ekonomik ambargo uygulamıştır. Dolayısıyla bağımsızlık sonrasında da ABD Fransa ve Rusya üçgeninde Azerbaycan üzerinde bir baskı kurarak Karabağ'da bir Ermeni vilayeti ya da Karabağ'ın tamamen Ermenistan gibi bir devlete dönüştürülmesi amaçlanmaktadır. AGİT Minsk grubu uzun yıllar bunun çalışmasını yürütmüştür. Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanı'nın da söylediği gibi defalarca Minsk grubuna çağrılar yapılmıştır. Çözüme odaklanılsın diye ancak her üç eş başkanın gerek Rusya gerek ABD ve gerek Fransa'nın Ermenistan'dan yana tavır göstermesi ve Ermenistan'ı işgal ettiği bölgelerden çekilmeye zorlamaması 44 günlük savaşla neticelenmiştir ve Azerbaycan kendi göbeğini adeta kendi kesmiş ve Minsk grubu baskılarını da en azından azaltmaya çalışmıştır. Bugüne geldiğimizde de bugün aynı şeyi görüyoruz.

Bugün bölgede Rusya'nın barış gücü var Rusya tekeline almış durumda ancak Rusya tek başına orda bir Ermeni vilayeti kuramayacağını da biliyor. Bu tarihsel bir sıkıntıdır. Azerbaycan bunu kabul etmeyecek. Diğer yandan Azerbaycan yanında Türkiye'nin olması Rusya'nın elini zayıflatan bir etken. Dolayısıyla Rusya son dönemlerde AGİT Minsk grubuna çağrı yapıyor. Çünkü Azerbaycan mevcut statüko değiştirmiştir. Türkiye ile ilgili şunu söylemek istiyorum Azerbaycan, Türkiye olmasa gerçekten yapayalnız. Karabağ konusunda da bölgesel ve uluslararası güçlerin hepsinin siyasetine bakıldığında Türkiye dışındakilerin hepsinin Karabağ siyaseti konusunda çıkarları var. Ve bu çıkarlar hep Azerbaycan'ın aleyhindedir. Bir tek burada Türkiye'nin çıkarı yoktur. Çünkü Türkiye'nin hassasiyeti var. Türkiye'nin hassasiyeti de bir millet iki devlet olmaktan kaynaklanan Azerbaycan'ın hassasiyeti ile aynıdır. 1918 yılında olduğu gibi bugün de o hassasiyet değişmiyor. O yüzden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip ERDOĞAN temmuz ayında şunu söylemişti "1918 yılında olduğu gibi yine bugün de Azerbaycan'ı destekleyeceğiz, Azerbaycan'ı savunacağız ve koruyacağız" yani konuşmamı şöyle kısaca özetlersem şunu söyleyebilirim. Bugün Türkiye Azerbaycan'ın yanında olmasa Azerbaycan kendini çok yalnız hissedecek ve uluslararası güçler Azerbaycan ne yaparsa yapsın Azerbaycan'ın aleyhine kararlar alıyorlar ve uygulamak istiyorlar. Ama Türkiye'mizin de desteğiyle bunu başaramayacaklardır diye düşünüyorum ve hepimize çok teşekkür ediyorum.

II. Karabağ savaşı öncesi bölgedeki durum?

Yaklaşık 30 yıldır Azerbaycan toprağının nerdeyse %20'si tekabül eden kısmı Ermeniler tarafından işgal edilmiştir. Bu oran Ermenistan'ın toplam topraklarının nerdeyse %50 si kadardır.

- Bir Milyonu Aşkın Azerbaycanlı yurtlarından edilmiş. Bu sayı yaklaşık 10 milyon olan Azerbaycan nüfusunun %13 tekabül etmektedir.

- 1988- 1994 yılları arasında meydana gelen savaşlarda 32 binden fazla masum Azerbaycan vatandaşı, 16 bin civarında da Azerbaycan askeri kaybedilmiş. Ermeniler tarafından öldürülmüştür.

- 1945 yılında Nahçıvan' la Azerbaycan'ı birbirine bağlayan Azerbaycan toprağı olan Zengezur bölgesinin Ermenistan'a verilmesiyle Nahçıvan'ın Azerbaycan'la kara bağlantısı bulunmamaktaydı.

Burada Nahçıvan' a özel bir yer açmak lazım. Zira Türkiye'nin Türk Dünyasına açılan kapısı Azerbaycan'dır. Azerbaycan'dan Türkiye'ye uzanan koridor ise Nahçıvan' dır.

Ermenilerin en büyük hedeflerinden biri Nahçıvan topraklarını Ermenistan'la birleştirmekti. Fakat 16 Mart 1920 ve 13 Ekim 1921 tarihlerinde Sovyet Rusya ile TBMM arasında imzalanan Moskova ve Kars antlaşmalarınının 5. maddeleri Ermenilerin bu isteklerini engellemiştir.

Nahçıvan'ın Ermenistan' a verilmek istenmesinin temel amaç Türkiye'yi Türk Dünyasından koparmaktı. Ancak bu tehdidi gören Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün sayesinde!

1921 Kars Anlaşması ile Nahçıvan Azerbaycan tarafında kalmış ve Türkiye'de bir garantör ülke haline gelmiş ve "Nahçıvan' ın statüsünü belirlemek amacıyla yapılacak her türlü antlaşmaya Türkiye taraf olarak katılacak ve Türkiye'nin kabul etmediği bir statü Nahçıvan'a uygulanamayacaktır." Onun öncesinde müzakereler için Moskova'ya giden Türk heyeti ile Atatürk arasında geçen şu diyalog onun ne kadar ileri görüşlü olduğunun bir göstergesidir.

Heyette yer alan Yusuf Kemal Bey, Mustafa Kemal ATATÜRK` e sorar: "Paşam Ruslar Nahçıvan üzerinde ısrar ederlerse ne yapalım?" Mustafa Kemal Paşa, "Nahçıvan Türk Kapısıdır. Bu hususu nazar-ı itibara alarak elinizden geleni yapınız." der (Kazım Karabekir Paşa da buraya "Şark Kapısı" diyordu). Hatta toplantıda Stalin, Yusuf Kemal Beye "Nahçıvan

üzerinde niçin bu kadar ısrar ediyorsunuz?" deyince o da, "Orası Türk kapısı da ondan" cevabını verir.

Bu görüşmelerde Türk heyeti başlangıçta Nahçıvan' ı Türkiye himayesine almak istese de müzakereler neticesinde Nahçıvan' ın özerk bir yapıya sahip olması ve başka bir devlete terk etmemek şartıyla Azerbaycan himayesine bırakılması kararı alınmıştır. Kimi kaynaklarda Atatürk'ün İran'dan kendi parasıyla bir miktar toprak satın alarak Nahçıvan hattını korumaya çalıştığı da iddia edilir.

Nihayet görüşmeden dönen heyete Mustafa Kemal şöyle söyler: "Yusuf Kemal Bey kapımız mevcudiyetini muhafaza ediyor, bizim için mühim olan budur." Muhafaza edilen kapı işte bugün hepimizi gururlandıran Türk askerinin Azerbaycan'a girerken karşılandığı ve Türkiye'yi Türk dünyasına bağlayan kapıdır.

Karabağ zaferi sonrası bölgedeki durum?

27 Eylül'de Ermenistan saldırıları ile başlayan ve 44 gün süren 2. Karabağ Savaşı ile;

- Hukuki olarak Azerbaycan'a ait olan Dağlık Karabağ ile Dağlık Karabağ etrafındaki yedi rayondaki Ermenistan işgali kahraman Azerbaycan Türk ordusunun kazandığı büyük başarısı ile son buldu.

- Kazanılan bu zafer ile Karabağ'ın statükosunu değiştirmiştir. Bu değişim Azerbaycan, Türkiye ve bölgede için birçok değişime yol açması beklenmektedir.

Savaş sonunda imzalanan anlaşmanın özellikle 9. maddesi savaşın en önemli kazanımlarından biridir; 9. Maddeye göre:

“Bölgenin ekonomik ve ulaşım bağlantılarında engeller kaldırılacak. Ermenistan, vatandaşların, araçların ve yük araçlarının iki yönde hareketini organize etmek amacıyla Azerbaycan'ın batısındaki bölgeler ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasında ulaşım iletişimini sağlayacak. Ulaşım, iletişimin kontrolü, Rusya Sınır Güvenlik Servisi kurumları tarafından da sağlanacak. Tarafların anlaşmaya varması durumunda, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ve Azerbaycan'ın batı bölgeleri arasında ulaşım iletişimlerinin ağırları inşa edilecek.” Bu koridor ile

- Azerbaycan'ın batı illeri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım koridoru açılacak.

- Türkiye ve Orta Asya Türk dünyası arasında doğrudan bir hat oluşmuş olacak

Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ zaferinin bir parçası olarak kurulacak Nahçıvan koridoru, Türk dünyasını Ege Denizi'nden Türkistan'a kadar bağlayacak stratejik bir nokta ve Türkiye ile Orta Asya arasında yeni bir jeopolitik devrin ve ekonomik dünyanın kapısını açacaktır.

20. Yüzyılda gelişen küresel dinamikler, savaşları önlemek ve ekonomik kalkınmayı tesis etmek için güçlerini birleştirmek zorunda olduklarını ön görmüşler, bu doğrultuda NATO, Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği gibi uluslararası kurumlar tesis etmişlerdir. Ancak bu oluşumlar kaçınılmaz olarak kutuplaşmayı da beraberinde getirmiş, başlı başına birer tehdit unsuru haline gelmişlerdir. Üstelik bu birlikler adalet ve eşitlik gibi temel ilkelere aykırı hareket şekilleri benimsemiş, nihayetinde en güçlü olanların tahakkümüne dönüşmüştür. Türk Dünyası Asya, Avrasya ve Avrupa'ya yayılan demografik varlığı ve 250 Milyonu aşan nüfusu ile bu güç dengesinin arasında sıkışmış durumdadır.

İşte anlaşmanın 9. maddesine göre 1945 yılından beri Nahçıvan ile Azerbaycan arasında var olmayan kara irtibatı, açılacak bu Nahçıvan koridoru ile tekrar sağlanmış olacak ve bağımsız Türk devletlerinin birbirlerine coğrafi olarak bağlanabilir ve birlik oluşturabilirler.

Karabağ savaşının zafer ile birlikte, Bugün Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkiye, Türkmenistan sahip oldukları bağımsızlığın verdiği ilhamla, nüfus, ekonomi ve siyasi güçlerini birleştirir bir Türk Birliği tesis edebilirlerse o zaman inisiyatif sahibi olur ve bölgesinde küresel bir güç haline gelebilir.

Türk birliğinin önemli savunucularından Kazakistan Kültür ve Enformasyon Bakanı Muhtar Kul-Muhammed, “Türk dünyası birleşse dünyanın en büyük coğrafyasına ve en fazla nüfusuna sahip olacağını” ifade etmiştir.

Bağımsızlığını kazanabilmiş Türk Devletlerinin dilde, fikirde, işte birliğini mümkün kılacak bir Türk Birliği'ne ulaşmak, bu birliği önce gönüllerde, sonra zihinlerde, nihayet kültürel, ekonomik ve siyasi alanda tesis edilmesi gerekmektedir.

Bu amaçla kurulacak olan Türk Birliğinde bu kültürel, siyasi, ekonomik ve diğer alanlarda birlikteliği gerçekleştirebilmek için:

- Üyeler arasında malların, hizmetlerin, sermaye ve işgücünün serbest dolaşımının sağlanması, (Azerbaycan ve Türkiye arasında pasaport yerine kimlik kartlarının kullanımının diğer Türk devletleri arasında da olması).

- Tek para biriminin kabul edilmesi,

- Ortak para politikasının uygulanması ve

• Birliği oluşturan ÷lkelerin uyguladıkları ekonomi politikalarının uyumlu olması gerekmektedir.

Birliği oluşturan ÷lkelerde her ne kadar aynı dile sahip olsalar da Adriyatik Denizi'nden Çin Denizi'ne kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada yaşayan Türkçe de birçok lehçelere ayrılmıştır: Batı Türkçesinin Anadolu, Azerbaycan, Türkmen lehçeleri, Özbek lehçesi, Kazak lehçesi, Kırgız lehçesi gibi. Bu bağlamda;

- Birlik içinde iletişimin daha iyi gerçekleştirilebilmesi ve tam anlamıyla bütünleşebilmek için Ortak bir yazı ve konuşma dilinin kullanıldığı Ortak Türkçe oluşturulmalı,

- Bu ortak yazı ve konuşma dili olacak olan Ortak Türkçe, nüfus yönünden en kalabalık olan Türkiye Türkçesi olabilir ya da,

- Ortak Türkçeyi oluşturmak üzere, uluslararası bir araştırma enstitüsünü (merkezini) kurulabilir

- Karabağ zaferi ile tekrar Türk yurdu olan Dağlık Karabağ'ın sembol şehri olan şuşa bu birliğin başkenti olabilir.

III. OTURUM – TİCARET, LOJİSTİK, TURİZM

İshak YAYCILI - İş İnsanı

44 Gün süren Karabağ savaşının kazanılması ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti ile Karabağ arasındaki topraklar ulaşım koridoru ile birbirine bağlanabilecek ve Ermenistan'ın Karabağ'ı işgali nedeniyle 1993 yılından bu yana kapalı olan Kars'taki Akyaka sınır kapısı ile Iğdır'daki Alican sınır kapısının açılabilmesi mümkün olacaktır.

Azerbaycan'ın kurtuluş mücadelesi ile toprakların büyük bir kısmı Karabağ dâhil olmak üzere etrafındaki şehirlerin de kurtarılması ile bunun üzerine bir barış anlaşması yapıldı. Özellikle bizi ilgilendiren 9. Maddedir. Ermenistan üzerinden Zengezur üzerinden Nahçıvan'ın Azerbaycan'a bağlanması bir nevi Türkiye'nin Türk Dünyası ile bağlanması anlamına gelmektedir. Türkiye Azerbaycan sadece kara yoluyla değil demir yoluyla da bağlanmalıdır. Kars- Iğdır- Nahçıvan demir yolu tamamlanınca ve Nahçıvan Azerbaycan Koridoru açılınca demir yolu hattı da bağlanmış olacak

Koridorların açılması yolların azalmasında ve kısalmasında etkili olacak. Zengezur Koridorunun tamamen işlek hale geleceğini tahmin etmekteyim. 30 yıldır Azerbaycan ile Türkiye arasında ticaret yapmaktayım. Orada çalışan ve tanıyan biri olarak Nahçıvan'a gidiş gelişler başladıktan sonra Iğdır'da ticari potansiyelin hızla büyüdüğünü gördüm. Bu durumun Iğdır'ın gelişmesine binalarının artmasına katkısı oldu. Nahçıvan- Azerbaycan koridoru faaliyete geçerse Ermenistan kapısının açılacağını tahmin ediyorum. Bunlar geliştikten sonra Iğdır'ın ticari potansiyelinin inanılmaz bir konuma geleceğini düşünüyorum.

Dışarıda birçok Iğdırlı iş adamları var. Onlara Iğdır'a gelmeleri ve Iğdır'a yatırım yapmaları konusunda tavsiyede bulunuyorum. Türkiye- Azerbaycan hattı üzerinde ve bölgede bulunan Türk ülkelerinin katılabilecekleri İpekyolu ticareti şeklinde bir oluşuma gidilmesi ile bürokratik engeller azalabilir hem de daha fazla iş birlikleri gelişebilir. Bu anlamda Avrupa birliği olduğu gibi bir Asya birliği de oluşabilir.

Iğdır'da böylelikle hem nüfus artışı olabilir hem de sanayileşmeye gidilebilir aynı zamanda Ermeni kapısı açıldığı zaman Iğdır'da bir 5 yıldızlı otelin Iğdır'a şart olacağını düşünüyorum. Bir yatırım olarak bunu düşünmekteyim.

**Doç. Dr. Gülnar SAMEDOVA -Azerbaycan Bilimler
Akademisi**

Azerbaycan'ının bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye'dir. Azerbaycan ülkesinin imarında Türkiye destekli çok sayıda üniversite kurulmuştur bunun dışında İran, Rusya ve ABD ülkeleri tarafından da üniversiteler kurulmuştur. Sanayinin birçok alanında Türkiye'den faydalanmak gerekmektedir. Azerbaycan için gerekli ürünlerin Türkiye'den alınması önemlidir alanında uzman üniversitelerin faaliyetlerin artırılması gerekmektedir. Karabağ geniş bir alana sahiptir sebze meyve şarap konyak, ipek, tahıl ürünleri ve tütün üretilen bu bölgede, tarım alanlarının tekrardan faaliyete geçirilmesi gerekmektedir. Bölgede özellikle “Kelbecer”, “Laçın” bölgesinde maden suyu yatakları bakımından oldukça zengin olduğundan bu minarelerin değerlendirilmesi için fabrikaların kurulması gereklidir. Türkiye'de turizm anlayışı sadece Otelcilik ve hizmet alanıdır. Bu faaliyet alanın Azerbaycanlı iş adamları ile ortak çalışmalarla genişletilmelidir. Türk şirketlerinin Azerbaycan'da faaliyetleri artırılmalıdır.

Volkan AYDEMİR- Araştırmacı Yazar

Tarihi İpek yolu güncellenmiş hali ‘‘Zengezur’’ dan geçen 8 şeritli otoyolun inşasına başlanmasıdır. Bu otoyolun altından enerji hatları geçecektir. Bu yolun kullanılmasında en büyük oyuncular Türkiye ve Azerbaycan olmasına rağmen Rusya'da bu yolu kullanacaktır. İğdir için ne yapılabilir? Nahcivan ile İğdir arasında Ekonomik İş birliği acentesi kurulabilir. Böylelikle karşılıklı Gümrükleme alışmaları yapılabilir. Yayıdan Halı Kışlaya giden yol üzerindeki atıl olan tekstil fabrikaları faaliyete geçirilerek, pamuk üretimi desteklenebilir. Ziraı rnlerin çeşitliliği artırılabilir. İğdir'dan diğer ülkeler açılacak kapılardan bu ülkelerin ihtiyaı olan kalifiye eleman ihtiyaı için meslek edindirme kursları açılabilir.

Rusya ve diğer Türk cumhuriyetleri ile olan bağın artması için ortak para birimi ve ortak ekonomik birlik kurulabilir. Azerbaycan'la ilgili enerji sektörü alanında ortak girişimler yapılabilir. Rusya'nın Orta Doğu'ya açılacak kapısı İğdir' olacaktır. Bu nedenle e-ticaret için gerekli Antrepo ve gümrükleme işlemleri ihtiyaından dolayı İğdir' niversitesi'nde Dış Ticaret Bölümü açılmalıdır.

**Doç. Dr. Emin ARİF ŞİHALİYEV (Azerbaycan Bilimler
Akademisi)**

Güney Kafkasya'nın jeopolitik durumu nedeniyle emperyalist güçlerin bu bölgeye sahip olma arzusu, Ermenilerin bir maşa olarak kullanılmasına neden olmuştur. Güney Kafkasya'nın güvenliğini bozan ülke Rusya'dır. Bu bölgedeki sorunun çözümünde Ermenistan tarafı Karabağ bağımsız bir devlet statüsü olursa çözüm olabilir demiştir. Azerbaycan ise bu bölge için asla taviz vermeyeceğini belirtmiştir. AGİT grubunda yer alan Amerika Rusya ve Fransa bu bölge için çalışma yaptığında işgal faktörünü belirtmekten çekinmiştir. AGİT sorunun kendi aralarında çözülmesi yönünde ki ifadesi AGİT grubuna olan güveni sarsmıştır. Bu grup sorunun çözümünde sadece politik iradelerini açıklamışlardır. AGİT üyeleri her seferinde Ermenistan ve Azerbaycan'a seferler yapmışlar ancak bu turistik bir geziden öteye geçememiştir. Sorunun çözümünde her seferinde Ermenistan isteksiz bir tutum sergilemiştir. Azerbaycan ise öncelikle askeri anlamda güçlenmek için eğitime ve silahlanmaya önem vermiş ve toprak bütünlüğünden taviz vermeyeceğini ifade etmiştir.

Sonuçta Ermenistan sorunun çözümüne engel olmuş her seferinde ateşkesi ihlal etmiştir. Ermenistan batının kendisini destekleyeceğini sanarak 2020'de sınırı ihlal etmiştir. Nikol Paşinyan'ın "Karabağ Ermenistan'dır" açıklaması uluslararası hukuku tekrardan ihlal etmiştir. Yeni toprak ve macera arayışı Azerbaycan'ın yeni stratejiler aramasına neden olmuştur. Azerbaycan'ın toprağını geri alma isteği ile topraklarını işgalden kurtarmıştır. Türkiye, Pakistan ve Ukrayna gibi ülkeler Azerbaycan'ın ateşkes ve sorunun çözümünün barışçı yollarla olması yönündeki isteğini desteklenmiştir. Birkaç defa yapılan ateşkes Ermeniler tarafından ihlal edilmiş bu olayın sonucunda Azerbaycan askeri gücü ile dünyada önemli bir yer edinmiştir. Bu sahip olduğu enerji kaynakları sayesinde bunu yakalamıştır. İsrail ve Türkiye'den aldığı askeri araçlarla üstünlüğünü sürdürmüştür. Ermenistan'ın işgal ile birlikte sivil halka olan saldırısına dünya ve uluslararası kuruluşlar sessiz kalmıştır. 8 Kasım'da "Şuşa" işgalden Kurtulmuş Rusya'nın araya girmesi ile Rusya Azerbaycan ortak bildirisini imzalanmıştır.

Bundan kimler kazanç sağladı?

Moskova bu işgalleri kendi çıkarları için kullanmış her iki ülkeyi Azerbaycan Ermenistan kendi politikası altında tutmak istemiştir. Bölgede kalıcı barışın olması Rusya'nın çıkarına ters düşmüştür. Türkiye ve İsrail'in Azerbaycan askeri ve diğer alanlarda verdiği destekle Güney Kafkasya'daki varlığını kabul ettirmiştir. Savaşı'nın galibi olan Azerbaycan ise

Güney Kafkasya'da siyasi ve ekonomik bir gücünü göstermiştir. Kurtalan bölgenin ana Transit haline gelmesi Azerbaycan'a avantaj sağlayacaktır. Nahçıvan koridoru ile sağlanan ulaşım sayesinde ekonomik katkı sağlayacaktır. Bütün bunlar Türk dünyasına politik kazanım getirmiştir. II. bir Ermenistan kurulması kabul edilemez. Agit üyeleri Ermenistan için bir şey istiyorlarsa Amerika California eyaletini ve 1 Fransa'da Marsilya'yı özerk bir bölge olarak Ermenistan'a verebilir. Bütün bunların sonucunda Kafkasya'daki yeni güç dengesini küresel güçler kabul etmiş oldu.

Kamil ARSLAN – Iğdır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı

Arkadaşlar, iş adamları, hocalarım bu konuyla ilgili Zengezur bölgesindeki bu koridorun açılmasıyla daha da önem kazanacağını bahsettiler. Stratejik anlamda bilgiler aktarıldı. Biz de tabii ticaret ve sanayi odası ayağı olarak ticaretin merkezi olarak bu bölgede 92'den beri açılan Hasret köprüsü sınır kapımızın açılmasıyla bu bölgedeki ihracatçımız ticaretçimiz daha büyük çapta ticaret ihracat yapmaya başladı. Biz Nahçıvan'la 92 ile 2008 arasında bavul ticaretinde Nahçıvan da yaptığımız 15 milyon ile 30 milyon arasında kayıt dışı ticaret yapıldı. Akabinde 2008 yılında yine Nahçıvan ve Azerbaycan İran üzerinde yapılan 136 milyon dolar ihracat gerçekleştirdi Iğdırlı iş adamlarımız. Tabii bu sınır ticareti anlamında sınır ili olmamız hasebiyle sınır kapısının iki devletin birbiri ile ticaret yapmasının ne kadar önemli olduğunu buradan söyleyebiliriz.

Bu bölgede Zengezur bölgesindeki bu koridorun açılmasıyla ithalatçımız, turizmcimiz 5-6 saatte Bakü'ye ulaşabilecek. Oradan da tüm Türki Cumhuriyetlerimize ulaşabilecek. Bu bizim için Türkiye için lojistik firmalarımız için çok önemli. Türkiye'den ve Iğdır'dan muhtelif ürünler inşaat malzemesi gıda gibi ihraç ediliyor. Biz organize sanayi bölgesinde pandemi döneminde bile talep görüyoruz.

Organize sanayi bölgemiz %46 büyüyen OSB ler içerisine girdi Türkiye genelinde. Bizim şu anda organize sanayi bölgemizde İran'a Nahçıvan'a Gürcistan'a ihracat yapan firmalarımız var her sektörde. Bugün itibariyle %50 si bu bölgede üretilen ürünler sayesinde talep görüyoruz. Önceki yıllarda İran ve Türkiye arasında organize sanayi bölgesi kurulma fikri gündeme geldi fakat sonrasında Hakkâri Iğdır Ağrı Van illeri kurulması düşünülen organize sanayi bölgesine ev sahipliği yapmak istedi. Burada da bu illerde kurulsun diye bir yarış başladı sanayi bakanlığından gelen teklifler doğrultusunda Iğdır'a karar verildi. Şu anda Süreyye çeşmesi mevkiinde İran ile Iğdır arasında bir serbest bölge kurulması gündeme geldi. Fakat siyasi irade faktör olduğu için sonra ağrıya karar verildi. Orada da İran ile Amerika arasındaki ve Türkiye ile ilişkilerin biraz askıya alınması sebebiyle bu proje de askıya alındı.

İran ile Amerika arasındaki ilişkiler düzelmeye başlıyor bu bölgede İran'la Türkiye arasında ortak sanayi bölgesi kurulduğu zaman istihdam sayısı 40 bin işi olacak. Bu da bölge için çok önemli bir proje. Azerbaycan'la Türkiye arasındaki ilişki daha iyi pekişir daha iyi yere

gelir geçtiğimiz dönemlerde 50 milyar hedef oldu. Bu hedefte en büyük partnerimiz Azerbaycan olur diye umut ediyorum. Bu sınır kapısı çok önemli hale gelmiştir. TOBB olarak Dilucu sınır kapısını modernize ettik. Şimdi Gürbulak sınır kapımızı önümüzdeki aylarda ihalesine çıkılacak ve modernize edeceğiz. Her iki ülke için de ticaret açısından iyi olacak. Daha iyi bir ticaret yapabilmek için fiziki yapı sunacağız.

Bu konuda da birçok iş adamımız gibi bu bölgede yatırım yapmaya davet ediyorum bu konuda İshak Bey çok özverili davrandı. Organize sanayi bölgesini geliştirmek ihracatı artırmak ve bölgenin ekonomik yapısını daha iyi hale getirmek için davetler yapıyoruz. İstanbul'da Ankara'da İzmir'de buranın teşvikte en imtiyazlı bölge olduğunu anlatıyoruz. Bu bölgeye yatırım yapmalarını istiyoruz. Bu bölgeye önemli katkı sunacak değerli iş adamlarımız var onları da bekliyoruz. İkili ilişkilerin artması dolayısıyla bir ivme kazanmış oldu. Zaten şu anda Iğdır'da da gayrimenkul fiyatlarından olsun Iğdır konum itibariyle kabul görüyor. İnşallah iyi olur diye düşünüyorum. Bu toplantımızın hayırlara vesile olmasını diliyorum. Emeginizi takdirle karşılıyorum.

Doç. Dr. Ceyhun MAHMUDOV- Nahçıvan Devlet Üniversitesi

Süleyman Demirel döneminde yapılan Ümit köprüsü ile ilişkiler artırılmıştır. Sonrasında da Azerbaycan Türkiye arasındaki dış ticaret ve dış ilişkilerin önemi büyük olmuştur. 2009'da başlayan ilişkiler 2018'de 56 ülke ile Nahçıvan dış ticareti artmış ticaretin yapıldığı ülkeler arasında da Türkiye ilk sırada yer almıştır. 2016 yılında Nahçıvan ile Iğdır arasında imzalanan protokol ile gümrüksüz geçiş büyük fayda sağlamıştır.

Karabağ'ın ele geçirilmesi sağlanan başarı sayesinde Nahçıvan koridoru ile iktisadi açıdan önemli adımlar atılacaktır. Böylece yeni pazarların yaratılması ve Gümrük Birliği'nde faydalanılacaktır. Nahçıvan ile Iğdır ortak bir alan gibi bakılmalı ve sınır olmamalıdır. Nahçıvan'dan Türkiye'ye gelen elektrik enerjisi için yeni adımlar atılabilir. Nahçıvan faydalanılabilir. İki ülke iş adamları arasında ticari ilişkiler bu nedenle ortak ilişkiler kurulmalıdır. Eğitim alanında Nahçıvan Üniversitesi iş birliği artırılmalı Rusya'dan öğrenci gelmesi sağlanmalıdır. Çünkü Rusya güçlü bir pazar ve buraya malların satışı için dil önemli bir unsurdur. Ekolojik gıda üretimine önem verilmeli Türkiye'nin dışarıdan aldığı "kenevir" ürününün Nahçıvan'da yetişmesi sağlanmalıdır. Bu durumda iki ülke ticaretinin daha da artmasını sağlayacaktır.

**Öztürk ORAN- Türkiye Azerbaycan Ticaret ve Sanayi Odası
Eş Başkanı**

25 Şubat 2020 tarihinde Türkiye ve Azerbaycan arasında vize muafiyeti anlaşması yapıldı. 15 milyar dolarlık dış ticaret hedefi dile getirildi. Nahçıvan ve Türkiye arasında demiryolu projesi ve Nahçıvan sınırında doğalgaz hattı yapılması hususu masaya yatırıldı.

Sahadaki zafer ekonomideki hamlelerle ileri taşınmalıdır.

Karabağ'da ciddi bir altyapı ve üstyapı desteğine ihtiyaç vardır. Hemen hemen her sektörde iş yapmak için acil yatırım için bir alan açılmış durumda.

Karabağ'daki hürriyet rüzgârı enerji, inşaat, tarım, ulaşım sektörleri ve bunun gibi diğer pek çok sektör de yatırım deryasındaki firmaların yelkenlerini şişirecektir.

Sloganımız Karabağ'ın yeniden imarını destek için geliyoruz olacak.

Yılmaz OKUKLU- İş İnsanı

Türkiye'nin Afrika ülkelerine gösterdiği navlun yardımını Azerbaycan'a da sağlamasını talep ediyoruz. İhracatımıza büyük katkı sağlayacaktır.

Kira ve Reklam yardımı ve doğru etkili şekilde kullanılması

Tercihli ticaret anlaşmaları dönem gündeme getirilmektedir ve yapıldığı kamuoyuna arz edilmektedir yalnız inşaat dâhil edilmemiştir. Türkiye ve Azerbaycan arasındaki tercihli ticaret anlaşması içindeki ürünlerin kapsamı özellikle Karabağ'ın yeniden inşası için inşaat ürünleri dahil edilerek genişletilmelidir.

Lojistik anlamda Volga ve Tuna nehri üzerinden ulaşımı kolaylaştırmak adına Hazar denizine gemiler indirilmeli. Türkiye'yle olan ticari ilişkide gümrük yükü oranı Rusya'ya %0 olmasına rağmen bizim üzerimize %15 lik bir gümrük yükü ve %18 KDV vardır. Bunların üzerine çalışılmalıdır.

Türkiye'den ithal edilen ürünleri Özbekistan ve Kazakistan gibi Türk devletlerine transit götürebilmemiz için Azerbaycan'da serbest bölgeler gereklidir.

Yüksek nitelikli sanayi ürünleri üretmek için halkımızı teşvik etmeliyiz.

Tuzluca'daki tekstil atölyeleri yeniden düzenlenip muasır bir hale sokulmalıdır.

Kars Tiflis Bakü demiryolu hatları ticaret için çok maliyetli olmaktadır. Iğdır ve Nahcivan güzergâhında yapılan demiryolunda bunlar göz önünde bulunmaktadır.

Ağrı Dağı Iğdır için turizme kazandırılmalıdır.

Ağrı Dağının Ermenistan'a bakan yönüne Azerbaycan şehitleri anıtı yapılabilir.

ÇALIŞTAYIN ÇIKTILARI

- Çalıştayda Nahçıvan Koridorunun öneminin anlaşılması gerektiği sonucu ortaya çıkmıştır. Azerbaycan'ın batı illeri ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti arasındaki ulaşım koridoru açılacaktır. Türkiye ve Orta Asya Türk dünyası arasında doğrudan bir hat oluşacaktır.
- Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ zaferinin sonucunda kurulacak olan Nahçıvan koridoru, Türk dünyasını Ege Denizi'nden Türkistan'a kadar bağlayacak stratejik bir noktadadır. Türkiye ile Orta Asya arasında yeni bir jeopolitik devrin ve ekonomik dünyanın kapıcı açılacaktır.
- Karabağ Zaferi ile Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Özbekistan, Türkiye, Türkmenistan sahip oldukları bağımsızlığın verdiği ilhamla, nüfus, ekonomi ve siyasi güçlerini birleştirir bir Türk Birliği oluştururlarsa küresel bir güç haline gelebilecektir. Dil birliği ile desteklenebilecek bu birlik kültürel, siyasi, ekonomik alanlara da yansımaya olacaktır. Ortak Türkçe ve ortak yazı dili fikri ve bu ortaklığı sağlamak için bir araştırma enstitüsünün oluşturulması bu gelişimi destekleyebilecektir.
- Karabağ Zaferi ile Nahçıvan koridorunun, siyasi, iktisadi ve ticari anlamda ön plana çıkması için gerekli yatırımların, teşviklerin ve projelerin gerçekleştirilmesine ilişkin ortak noktalar saptanmıştır. Bunu sağlamak ve daha iyi bir ticaret gerçekleştirebilmek için fiziki yapının sağlanması gerektiği belirtilmiştir. İnşa edilecek Nahçıvan koridoru ile her iki ülke arasında büyük çaplı lojistik bütünlük sağlanacak bu da ticaretin gelişimini artıracaktır. Böylelikle bu iki ülke arasında ekonomik iş birliği başta olmak üzere kültürel, siyasi ve turistik hareketliliğin önü açılacaktır. Özellikle turizmin gelişmesi için büyük çabalar gerekmektedir. İğdır Üniversitesi'nin öncülük ettiği Tuz Mağaralarının aktif hale gelmesi ile İğdır'da sağlık turizmi hareketliliğinin kısa bir zamanda başlaması söz konusudur. Turizmin gelişmesi ekonomik katkıların artmasına ve iki ülke ve diğer ülkeler arasındaki siyasi iş birliklerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.
- Ekonomik anlamda kalkınmayı sağlamak için öncelikle, başta jeopolitik konuma İğdır ve ardından Nahçıvan olmak üzere diğer etkileşimli şehirlerin yerel kalkınma potansiyellerinin değerlendirilmesi, fizibilite çalışmalarının yapılması, zayıf ve güçlü yanlar, fırsatlar ve tehditler değerlendirilmelidir. Geliştirilmesi gereken sanayi veya turizm alanlarının saptanması, yan sektörlerin geliştirilmesi ile yerelden bölgesel, bölgeselden ülkesel kalkınma sağlanacak, tanıtım faaliyetleri ile desteklenecektir.
- Bahsi geçen Türkiye Azerbaycan Sermaye Fonu ile şehircilik, savunma, kültür, turizm,

ulaştırma, gıda güvenliği, gençlik ve spor gibi alanlarda iş birliği imkânı sağlayan bu fonun sağlanması ile iki ülke arasındaki iş birliğinin gelişimi hızlı olacaktır.

- Türkiye ve Azerbaycan arasında madencilik, tarım, eğitim ve sağlık gibi birçok alanda stratejik iş birliklerini geliştirilmesi bölgenin kalkınması ve gelişmesi açısından çok önemli olacaktır.
- Azerbaycan ile Nahçıvan arasında sağlanan havayolunun ardından koridorun açılması ile birlikte ucuz ulaşım, ithalat ve ihracat hacminde artış ve bu artışa paralel olarak demiryolu gibi ticareti destekleyen hatlarının inşası için olanaklar yaratılacaktır. Avrupa'ya ulaşımı ve ihracatı sağlayacak olan Kars-Iğdır-Nahçıvan demiryolunun açılması ile bu gelişim desteklenecektir.
- Medeniyetlerin beşiği olan Anadolu'nun modern dönemdeki gelişimine katkı sağlayacak olan bu koridor ve birliktelik kültürlerin birleşimine katkı sağlayacaktır. Ortak noktada birleşebilecek etkinlikler ile kültürel anlamda bir akış yaşanacak bu durum iki ülke arasındaki bağları perçinleyecektir.
- Sınır ötesi iş birliği ile özel kanunlarla desteklenen ticaret hacmi sağlanabilir ve bu durum her yıl göç alan Iğdır ilinin daha da göç almasına ve gelişmesine katkı sunabilecektir.
- Sadece sanayi veya turizm gelişimi değil verimli topraklara sahip Iğdır ili başta olmak üzere bölgenin diğer illerinin desteği ile bitkisel ve hayvansal üretimler gerçekleştirilerek tarım ve hayvancılığa dayalı ortak sanayi yatırımları gerçekleştirmek iki ülke arasındaki uyuma katkı sağlayacaktır.
- Ağrı Dağı'nın yakın zamanda turizme açılması ile iş adamları veya diğer yatırımcıların desteği vasıtasıyla gerçekleştirilecek turizm arzının sağlanması, Ağrı Dağı gibi dünyanın ilgisini cezbeden turizm alanlarının ziyareti kültürel etkileşime olanak tanıyacaktır. Bu durum aynı zamanda ülke imajına katkı sağlayacak ve iki ülke arasındaki iş birliğinin sağlanması ile siyasi gücün birlikteliğini ön plana çıkaracaktır.
- İyi tarım, sürdürülebilir tarım, organik tarım gibi geleceğe dönük faaliyetlerin planlanması için ortak projelerin desteklenmesi hususunda gerekli uygulamaların yapılması gerektiği konusu dikkat çekmektedir. Günümüzün en önemli konusu olan sürdürülebilirlik çerçevesinde gerçekleştirilecek geleceğe aktarılan her türlü uygulama ve projeler her iki ülke için de önemli birlikteliklere imza atacaktır.
- Iğdır Üniversitesi hızla büyümekte ve bu büyümenin Nahçıvan Devlet Üniversitesi ile birlikte gerçekleşmesi iki üniversitenin de yararına olacaktır. İki üniversitenin de girişimcilik merkezine sahip olması girişimcilik projelerinin daha sinerjik bir iş birliği ile

gerçekleştirebileceğinin göstergesi sayılabilir. Bu girişimcilik birliğinin desteklenmesi ile bölgeye ekonomik katkı sağlayabilecek küçük ve orta ölçekli işletmelerin kurulmasına katkı sağlayacaktır.

- Ülkeler arasında hayata geçirilen projelerin gözden geçirilmesi ve bunların öneminin anlaşılması için güçler birliği sağlanmalıdır. Türkiye'nin bu projelerin odak noktasında olması (Demiryolu, doğalgaz hattı, vize anlaşması) birlikteliğin önemini ortaya çıkarmaktadır.
- Zengezur Koridorunun tamamen faal hale gelebileceği tahmin edilmektedir.
- Karabağ geniş bir alana sahiptir sebze meyve şarap konyak, ipek, tahıl ürünleri ve tütün üretilen bu bölgede, tarım alanlarının tekrardan faaliyete geçirilmesi gerekmektedir. Bölgede özellikle “Kelbecer”, “Laçın” bölgesinde maden suyu yatakları bakımından oldukça zengin olduğundan bu minarelerin değerlendirilmesi için fabrikaların kurulması gereklidir.
- Atıl olan tüm fabrikaların yeniden faaliyete geçirilmesi ve buraya sağlanacak ham maddenin üretilmesi için Iğdır ilinde üretim potansiyeli yüksek olan pamuk üretimi de gerçekleşecektir. Bu gelişim sayesinde meslek edinmeye ilişkin gelişmeler yaşanacak iki ülke arasında kalifiye eleman ihtiyaçları karşılanacaktır.
- Karabağ'da da yukarıda sayılan aynı yatırımların desteklenmesi gerekmektedir.
- Türkiye'den ithal edilen ürünleri Özbekistan ve Kazakistan gibi Türk devletlerine transit götürebilmemiz için Azerbaycan'da serbest bölgeler gereklidir.
- Türkiye ile Azerbaycan devletleri arasındaki hedeflenen 15 Milyar dolarlık ticaret hacmi hedefini gerçekleştirilebilmesi için iki ülke arasında yapılan tercihli ticaret anlaşması içindeki ürünlerin kapsamının özellikle inşaat sektöründeki ürün ve hizmetleri dahil ederek genişletilmesi büyük önem arz etmektedir.

SPONSORLARIMIZ

